

ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΤΟΥ FLORIAN

Το ότι το όνομα του Jean-Pierre Claris de Florian (1754-1794) εξακολουθεί να μνημονεύεται στις ιστορίες της γαλλικής λογοτεχνίας οφείλεται αποκλειστικά στους *Μύθους* του (*Fables*, 1792), όπως παρατηρεί ένας από τους λιγιστούς σύγχρονους μελετητές του έργου του¹: κανείς δεν φαίνεται να διαβάζει σήμερα Florian. Ωστόσο, το ευρωπαϊκό αναγνωστικό κοινό στην τελευταία εικοσαετία του 18ου αιώνα αλλά και κατά τη διάρκεια του 19ου δεν αναγνώριζε στο πρόσωπο του Florian απλώς έναν επίγονο του La Fontaine, αλλά τον μεταφραστή, διασκευαστή και παραφραστή του Cervantes, τον θαυμαστή του Gessner και τον συγγραφέα που επιδόθηκε με επιτυχία σε τόσο διαφορετικά λογοτεχνικά είδη όσο η κωμωδία (*Théâtre italien*, 1784), το ιστορικό μυθιστόρημα (*Consalve de Cordoue*, 1791· *Numa Pompilius*, 1786), το επιστολικό μυθιστόρημα (*Les Lettres anglaises, Œuvres posthumes*, 1838), η νουβέλα (*Six nouvelles*, 1784· *Nouvelles nouvelles*, 1792) ή το ποιμενικό μυθιστόρημα (*Galatée*, 1784· *Estelle* και *Némorin*, 1788).

Η πολύπλευρη λογοτεχνική δραστηριότητα του Florian εντάχθηκε έγκαιρα στο δίκτυο των ελληνικών μεταφράσεων γαλλικής λογοτεχνίας στην τελευταία δεκαετία του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα. Το 1796 δημοσιεύτηκε στη Βιέννη από την τυπογραφία των αδελφών Μαρκιδών Πούλιου η *Γαλάτεια, δράμα ποιμενικόν του κυρίου Φλωριανού*² (*Galatée, pastorale imitée de Cervantés*) σε μετάφραση του Αντώνιου Κορωνιού, φίλου και συνεργάτη του Ρήγα³.

1. René Godenne, «Introduction» στο Jean-Pierre Claris de Florian, *Nouvelles*, Paris, Didier, 1974, σσ. ix-xxix· «Florian nouvelliste» και «Cervantès raconté par Florian: deux adaptations peu connues des «Nouvelles exemplaires» στο *Etudes sur la nouvelle française*, Genève-Paris, Slatkine, 1985, σσ. 107-114 και 115-120.

2. Η περιγραφή του τίτλου της έκδοσης αυτής από τον Ν. Δελιαλή (*Κατάλογος Βιβλιοθήκης της Κοζάνης*, Θεσσαλονίκη 1948, αρ. 822, σ. 214 —πρόκειται για ακέφαλο αντίτυπο) και τους Λαδά-Χατζηδήμο (*Ελληνική Βιβλιογραφία 1796-1799*, Αθήνα 1964, σσ. 18-19) ήταν έως σήμερα προβληματική και βασίζονταν στην ελλιπή αναγραφή του Γ. Ζαβίρα (*Νέα Ελλάς*, Αθήνα 1872, σ. 198). Το όνομα του μεταφραστή επιβεβαιώνεται από τον πρόλογο στην β' έκδοση του έργου: *Φλωριανού, Γαλάτεια, εις βιβλία Δ', Ρέκιον* 1824, τυπ. Μ. Χ. Αδόλφου. Στην Εισαγωγή, σσ. 322-332 της υπό επανέκδοση *Εφημερίδος* της Βιέννης —συμβουλευτήκα άδετο σώμα της στο Κέντρο Μελέτης Νέου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών—, ο Λεάνδρος Βρανούσης περιγράφει πλήρως αντίτυπο της πρώτης έκδοσης που σώζεται στη βιβλιοθήκη της Ecole des Langues Orientales [τώρα: INALCO] στο Παρίσι.

3. Βλ. «Άγνωστα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτώ μαρτυρησάντων...» υπό Αιμιλίου Λεγράνδ, *ΔΙΕΕ* 3 (1889) 689-693.

Το ποιμενικό αυτό μυθιστόρημα, και όχι δράμα όπως επιγραφόταν στον τίτλο της πρώτης και της δεύτερης ελληνικής έκδοσης, αποτελεί παράφραση του ομώνυμου έργου του Cervantes⁴ και είναι έντονα επηρεασμένο από τα ειδύλλια του Gessner, που ήταν πολύ αγαπητά στα τέλη του 18ου αιώνα στη γαλλική γραμματεία⁵. Μέσα στο κλίμα του Gessner αναδύθηκε και η ελληνική μετάφραση: ένα χρόνο ύστερα από την έκδοση της *Γαλάτειας*, στη συλλογή *Ηθικός Τρίπους*, που τυπώθηκε από το ίδιο τυπογραφείο, συμπεριλαμβανόταν, δίπλα στη μετάφραση από τον Ρήγα της *Βοσκοπούλας των Άλπεων* του Marmontel και των *Ολυμπίων* του Metastasio, ο «Πρώτος ναύτης» του Gessner σε μετάφραση Αντώνιου Κορωνιού⁶.

Το κείμενο της *Γαλάτειας* συγκροτείται από διαδοχικές αφηγήσεις και ερωτικές εξομολογήσεις ποιμένων στις οποίες παρεμβάλλονται στιχουργήματα που τραγουδούν οι ήρωες. Ο Αντώνιος Κορωνιός μετέφρασε πιστά τα πεζά μέρη του ποιμενικού μυθιστορήματος και σε ό,τι αφορά τα στιχουργήματα ακολούθησε την τακτική που είχε ήδη δοκιμαστεί από τον Ρήγα στη μετάφραση του *Σχολείου των ντελικάτων εραστών* (1790) του Restif de la Bretonne και από τον Ιωάννη Καρατζά στα *Έρωτος Αποτελέσματα* (1792)⁷: προσέφυγε στο προφορικό ή χειρόγραφο υλικό της ημιλόγιας φαναριώτικης ποίησης. Στον ιδιαίτερα ενδιαφέροντα πρόλογο στη *Γαλάτεια* (που έχουμε σήμερα στη διάθεσή μας χάρη στην υπό έκδοση αναδημοσίευσή του από τον Λέανδρο Βρανούση), «τον οποίον δεν πρέπει να τον αναγνώσουν όσοι κάμνουν ελληνικούς στίχους μόνον με ποδάρια»⁸, ο Αντώνιος Κορωνιός επικρίνει τις ποιητικές επιδόσεις των συγχρόνων του στην αρχαία γλώσσα, τονίζει τη σημασία της δημοσίευσης των «ρωμαίικων» τραγουδιών επειδή «ευρίσκεται εις αυτά το άνθος της γλώσσης και οι κανόνες, τους οποίους λαμβάνει ύστερα η γραμματική διά παραδείγματα», περιγράφει τη «μεταφραστική» του τακτική και αποκαλύπτει την προέλευση των τραγουδιών:

4. Ο Florian συνέπτυξε τα έξι βιβλία της ισπανικής *Galatea* (1585) σε τρία και στη συνέχεια πρόσθεσε ένα τέταρτο.

5. Για την απήχηση των ειδυλλίων του Gessner στη Γαλλία και την επίδραση που άσκησαν στον Florian βλ. Paul van Tieghem, «Gessner et le rêve pastoral», *Le Prémantisme*, Paris 1930, σσ. 249-257, 296-298. Την οφειλή του στον ελβετό ειδυλλιογράφο την ομολογεί και ο ίδιος ο Florian: «...προσπάθησα να ντύσω τη Γαλάτεια του Μιχαήλ Θερβάντες όπως ντύνετε τις Χλόες σας: την έβαλα να τραγουδήσει τα τραγούδια που μου μάθατε, και στόλισα το καπέλο της με λουλούδια κλεμμένα από τους βοσκούς σας», βλ. «Lettre à M. Gessner, en lui envoyant la Galatée», που συνοδεύει το *Galatée pastorale imitée de Cervantes*, Paris, Renouard 1812, σσ. 136-137· βλ. πρόχειρα R. Godenne, *Nouvelles...*, «Introduction» ό.π. (σημ. 1), σ. xi, σημ. 6.

6. Βλ. Γιώργος Βελουδής, «Η παρουσία του Salomon Gessner στη λογοτεχνία του ελληνικού διαφωτισμού», *Αναφορές*, Αθήνα 1983, σσ. 11-29.

7. Για την οριστική επιβεβαίωση της απόδοσης της συγγραφής του *Έρωτος Αποτελέσματα* στον Ιωάννη Καρατζά τον Κύπριο βλ. Hans Eideneier, «Ο συγγραφέας του “Έρωτος Αποτελέσματα”», *Θησαυρίσματα* 24 (1994) 282-285.

8. Βλ. Εισαγωγή, σσ. 323-324.

«Αυτοί οι στοχασμοί με επαρακίνησαν, θέλοντας να εκδώσω εις φως το παρόν ποίημα, να προσαρμόσω μερικά ειδικά μας τραγούδια αντί των του συγγραφέως. Επάσχισα όσον μου ήτον δυνατόν να τα ταιριάσω εις την υπόθεσιν παντού όμως δεν ημπόρεσα να το επιτύχω. Από τα τυπωμένα δεν ηθέλησα να πάρω, και άλλα κατά το παρόν δεν είχα εις το χέρι».

Σε αντιβολή του γαλλικού πρωτοτύπου με τη μετάφραση του Α. Κορωνιού⁹ αποδεικνύεται ότι τα γαλλικά στιχουργήματα έχουν αντικατασταθεί από ανώνυμα «ρωμαίικα», συχνά εκτενέστερα. Επίσης έχει προστεθεί στην αρχή του τέταρτου κεφαλαίου ένα ανακρεόντειο ποίημα¹⁰. Επιχειρώντας να ταυτίσω τα τραγούδια με βάση τους πρώτους στίχους φαναριώτικων τραγουδιών που υπάρχουν σε έντυπες εκδόσεις και χειρόγραφες ανθολογίες¹¹, διαπίστωνα ότι κανένα στιχούργημα της *Γαλάτειας* δεν απαντά στο *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* και στα *Έρωτος Αποτελέσματα*, στα οποία και μόνο, προφανώς, παρέπεμπε, στα 1796, το επίθετο «τυπωμένα» από τα 26 στιχουργήματα, τα 12 διασώζονται σε χειρόγραφες ανθολογίες (*χφ Γραμματικού, χφ Παιδεστηνού*) ή στη μεταγενέστερη έντυπη συλλογή *Διάφορα Ηθικά και αστεία στιχουργήματα* (Βιέννη 1818) του Ζήση Δαούτη· τα υπόλοιπα 14 στιχουργήματα, που δεν εντοπίστηκαν αλλού, αποτελούν μια σημαντική προσθήκη στο έως σήμερα γνωστό corpus της ανώνυμης φαναριώτικης ποίησης.

Πρώτοι στίχοι τραγουδιών της Γαλάτειας

Οι αριθμοί των σελίδων παραπέμπουν στη δεύτερη έκδοση της *Γαλάτειας*, Ρέκιον 1824 (με βάση το αντίτυπο της Γενναδείου). Οι αριθμοί δίπλα από την κάθετο παραπέμπουν στις σελίδες του Ευρετηρίου πρώτων στίχων που βρίσκεται στο Παράρτημα II, της έκδοσης *Μισμαγιά. Ανθολόγιο φαναριώτικης ποίησης κατά την έκδοση Ζήση Δαούτη* (επιμ. Άντεια Φραντζή), Αθήνα 1993, σσ. 301.

9. Χρησιμοποίησα τη δεύτερη έκδοση της ελληνικής μετάφρασης της *Γαλάτειας*, Ρέκιον 1824, τυπ. Μ. Χ. Αδόλφου, αντίτυπο της Γενναδείου, αριθ. MGL 261.

10. Πρόκειται για το ανακρεόντειο που αρχίζει με το στίχο «Χαλεπόν το μη φιλήσαι», πρβ. D. A. Campbell, *Greek Lyric II, Anacreontea*, 29, Loeb Class. Libr. 1988, σσ. 198-200.

11. Συμβουλευτήκα τις εξής δημοσιεύσεις: Παν. Μουλλάς, «Μεταφράσεις και πρωτότυπα κείμενα από τον 18ο αιώνα (Περιγραφή ενός κώδικα)», *Ερανιστής* 3 (1965) 215-217· Δημ. Σπάθης, «Άγνωστες μεταφράσεις Μεταστάσιου και πρωτότυπα στιχουργήματα — Ένα χειρόγραφο του 1785» στον τόμο *Ο Διαφωτισμός και το νεοελληνικό θέατρο*, Θεσσαλονίκη 1986, σσ. 101-144· Νίκος Σβορώνος, «Μια χειρόγραφη ανθολογία (Μισμαγιά)», *Ελληνογαλλικά*, Αφιέρωμα στον Roger Millieux, Αθήνα 1990, σσ. 599-621· Γ. Π. Σαββίδης, «Στοιχειώδεις πίνακες για την μελέτη Φαναριωτών ποιητών και στιχουργών», *Μολυβδοκονδυλοπελεκητής* 3 (1991) 31-54· Άντεια Φραντζή (επιμ.), *Μισμαγιά. Ανθολόγιο φαναριώτικης ποίησης κατά την έκδοση Ζήση Δαούτη (1818)*, Αθήνα 1993, Παράρτημα II (Ευρετήριο πρώτων στίχων), σσ. 255-282.

Τον ήλιον αι κοιλάδες προ του να τον ιδούν	σ. 1
Μην ώντας τρόπος να υποφέρη	σ. 10
Η θέλησις αληθινά	σ. 23 (χφ Ραιδεστηνού/28, χφ Γραμματικού/72)
Ηθέλησα ν' αντισταθώ	σ. 26 (χφ Ραιδεστηνού/44)
Δεν ηξεύρω την αιτίαν, διατί σε αγαπώ	σ. 33
Νούρι και κάλλος εν ταυτώ	σ. 47
Του κάλλους η υπερβολή	σ. 49 (χφ Ραιδεστηνού/23)
Τύχη πάντα εναντία, αδιάκριτη τυφλή!	σ. 53 (Ζ. Δαούτη/154)
Προ πολλού η Αφροδίτη	σ. 63
Κοντά σου απεφάσισα να έλθω να καθίσω	σ. 95
Πάλιν μιά νέαν προσβολήν	σ. 102
Στοχάσου ότι ο τροχός	σ. 105 (Ζ. Δαούτη/138)
Σαν ίσκιος σε ακολουθώ	σ. 117
Προ πολλού λαμπρόν αστέρα	σ. 124
Ενός ρόδου ευωδία	σ. 127 (χφ Γραμματικού/ 134)
Οδοιπόρε! Τί κυτάζεις	σ. 148
Ω τί θλίψις αιφνιδία	σ. 152 (χφ Ραιδεστηνού/52)
Ο ουρανός κι αυτή η γη	σ. 156
Σ' ένα λειμώνα αρετών, τέλειον και ωραίον	σ. 192 Ζ. Δαούτη/140
Σ' της λύπης τον λαβύρινθον, ώντας βεβυθισμένος	σ. 193
Αν και δεν εφανέρωσα στον ιατρόν ακόμα	σ. 194
Βιάζομαι και λαχταρώ	σ. 195 (χφ Ραιδεστηνού/45)
Της καρδιάς κλειδί και ρίζα είναι η υπομονή	σ. 196 (Ζ. Δαούτη/141)
Δεν ενθυμάσαι τον καιρόν	σ. 197
Όσοι έρωτα σπουδάζουν πλέον μαθηματικά	σ. 198 (Ζ. Δαούτη/184)
Ήλιε που τας ακτίνας	σ. 199 (Ζ. Δαούτη/192)

Τα ερωτικά παθήματα της Γαλάτειας του Ελίκιου και των άλλων ποιμένων των «παρά του Έρωτος πειρασθέντων», τα απλοϊκά ήθη των χωρικών μαζί με τα «εκλεκτά και τερπνά του ελληνικού γένους μελωδήματα» κρίθηκαν άξια να ανατυπωθούν το 1824, εγκαινιάζοντας τις ελληνικές εκδόσεις του τυπογραφείου του Μ. Χ. Αδόλφου στην κωμόπολη Ρέχιο, 10 μίλια έξω από τη Βιέννη.

Όστόσο στο διάστημα που μεσολάβησε από την επανέκδοση της *Γαλάτειας* είχαν δημοσιευτεί και άλλες ελληνικές μεταφράσεις έργων του Florian. Στη *Σύλλογή Ποικίλης Μυθιστορίας*, στην πλούσια αυτή ανθολογία του Ιωάννη Κασκαμπά που συγκροτείται από πεζά αφηγήματα, στιχουργήματα, νουθεσίες και επιγράμματα και εκδόθηκε στην Κέρκυρα το 1807 από την τυπογραφία της Διοικήσεως, περιλαμβάνεται η αισθηματική νουβέλα «Σωφρόνιμος, διήγησις ελ-

ληνική», χωρίς αναφορά του ονόματος του συγγραφέα ή ένδειξη ότι πρόκειται για μετάφραση.

Ο Γιώργος Βαλέτας, στον οποίο οφείλουμε την πρώτη αναλυτική παρουσίαση της πολύτιμης —και ανεξερεύνητης— κερκυραϊκής αυτής συλλογής¹², επισήμανε τις λογοτεχνικές αρετές του διηγήματος, αλλά βασιζόμενος στην ανωνυμία, στον υπότιτλο «διήγησις ελληνική», και στο αρχαιοελληνικό θέμα, το θεώρησε πρωτότυπο· επιπλέον, αποδίδοντας στον Ιωάννη Κασκαμπά τις κρίσεις που εκφέρονται στον πρόλογο του διηγήματος επιχείρησε να σκιαγραφήσει το πορτρέτο αυτού του «ανώνυμου πρώτου διηγηματογράφου μας», διατυπώνοντας την υπόθεση ότι το «ωραίο έργο» γράφτηκε μάλλον από έναν λαϊκό πολίτη και απλό άνθρωπο. Η έρευνά μου δείχνει, ωστόσο, ότι ο πρόλογος δεν ανήκει στον Ιωάννη Κασκαμπά, δάσκαλο των ελληνικών στην Κέρκυρα στις αρχές του 19ου αιώνα¹³, αλλά υπάρχει ήδη στο (γαλλικό) πρωτότυπο του Florian και συνιστά λογοτεχνική σύμβασή του προκειμένου να προσδώσει αυθεντικότητα στη διήγησή του.

Ο «Sophronime, nouvelle grecque», όπως είναι ο τίτλος του πρωτοτύπου, περιλαμβάνεται στη συλλογή *Six nouvelles* (1784), μια συλλογή από αισθηματικές, διδακτικές νουβέλες με παραδοσιακά αφηγηματικά θέματα, καθεμιά από τις οποίες συνοδεύεται από έναν υπότιτλο που υποδηλώνει τον γεωγραφικό χώρο όπου εκτυλίσσεται η υπόθεση¹⁴. Η μετάφραση του Ιωάννη Κασκαμπά αποδίδει πιστά το γαλλικό πεζό κείμενο· οι μεταφραστικές του πρωτοβουλίες συνοψίζονται στην αντικατάσταση ενός παρεμβλλόμενου γαλλικού στιχουργήματος με ελληνικό, όπου παρατίθενται τα ονόματα των ηρώων, Σωφρόνιμος και Χαριτώ, και στην προσθήκη, στο τέλος της νουβέλας, ενός άλλου στιχουργήματος. Παραθέτω τους πρώτους στίχους των δύο στιχουργημάτων:

Η κακία των ανθρώπων	σ. 212
Έκπαλαι το βεβαιούσι	σ. 219

Στα προεπαναστατικά περιοδικά *Ερμής ο Λόγιος* (τόμ. Ζ', Βιέννη 1817, σσ. 591-592) και *Μέλισσα* (Παρίσι, τετράδιο Γ', 1821, σσ. 298-299) εμφανίζεται η πιο γνωστή και δημοφιλής πτυχή του έργου του Florian, ο μύθος ζώων¹⁵:

12. Γ. Βαλέτας, *Το ελληνικό διήγημα*, Αθήνα 21983, σσ. 63-69.

13. Βλ. Αν. Βρετός, *Νεοελληνική Φιλολογία*, τ. 2, Αθήνα 1857, σ. 274.

14. Οι άλλες πέντε νουβέλες έχουν τους ακόλουθους τίτλους: «Bliombéris, nouvelle française», «Pierre, nouvelle allemande», «Célestine, nouvelle espagnole», «Sanche, nouvelle portugaise», «Bathmendi, nouvelle persane». Βλ. René Godenne, *ό.π.* (σημ. 1), σ. xi, σημ. 7.

15. Οι 112 μύθοι του, που δημοσιεύτηκαν σε πέντε τόμους το 1792, αφού πρώτα κυκλοφόρησαν χειρόγραφοι, χάρισαν στον συγγραφέα την υστεροφημία. Οι πηγές από τις οποίες άντλησε το υλικό του, σύμφωνα με δική του ομολογία, ήταν ο Αίσωπος, ο Bidpai (= *Μύθοι Συντίπα*), ο Άγγλος Gay, οι γερμανοί μυθογράφοι και σε μεγάλο βαθμό ο ισπανός Iriarte, που του πρόσφερε τους πιο επιτυχείς απολόγους.

οι δύο από τους τρεις μύθους που δημοσιεύτηκαν έχουν μεταφραστεί από τον μαθητή του Κοραή Κωνσταντίνο Νικολόπουλο¹⁶, συστηματικό εισηγητή μυθογραφικού, γνωμολογικού και αποφθεγματικού υλικού δυτικής και ανατολικής προέλευσης στα δύο αυτά περιοδικά: «Ο παπαγάλος» («Le perroquet»), που μετέφρασε ο Νικολόπουλος στον *Λόγιο Ερμή* με το ψευδώνυμο Ελληνόφρων Σαλαμίνιος¹⁷, αποδίδεται, όπως και στο γαλλικό πρωτότυπο, έμμετρα, ενώ «Η έχιδνα και η βδέλλα» («La vipère et la sangsue»), που τον μετέφρασε και τον δημοσίευσε στη *Μέλισσα* με το ψευδώνυμο Μισόκακος Φιλοπατρίδης¹⁸, αποδίδεται σε πεζό. Πεζή είναι και η μετάφραση του μύθου «Ο Μπειζαδές και τ' αηδόνη» («Le rossignol et le prince»)· μεταφραστής, στο Παρίσι, κάποιος «Μ. εκ Βουκουρεστίου».

Από το 1830 χ.ε. ο αριθμός των μεταφράσεων έργων του Florian αυξάνεται· μια έρευνα στην *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863* απέδωσε τους εξής τίτλους: *Εστέλλη* (Αθήνα 1836), *Γουλιέλμος Τέλλος ή η Ελβετία Ελευθέρα* (Αθήνα 1841), *Ο Γουζάλβης Καρδούβιος ή η Γρανάδα ανακτηθείσα* (Ερμούπολις 1844)· καινούρια μετάφραση της *Γαλάτειας* δημοσιεύτηκε στην *Πανδώρα* (τ. Γ', 1852, σσ. 217-222, 241-247, 289-296, 313-318) —τα πεζά μέρη έχουν μεταφραστεί «υπό τινος Μεγαλοπολίτου» και τα έμμετρα «υπό Δ.Σ.Β.». Στην *Ευτέρπη* (τ. Ζ' 1854, σσ. 522-526) δημοσιεύεται καινούρια μετάφραση του «Σωφρόνιμου»· η μεταφράστρια, που υπογράφει με τα αρχικά Π.Κ., δηλώνει τον γάλλο συγγραφέα του πρωτοτύπου. Στη *Θελξινόη* (τ. Β', 1856, σσ. 305-310, 337-341) όμως, περιοδικό που εκδίδει στην Κωνσταντινούπολη ο Κύπριος Επαμεινώνδας Φραγκούδης, δημοσιεύεται άλλη ανώνυμη μετάφραση της νουβέλας χωρίς αναφορά στην πατρότητα του έργου.

Ας σημειωθεί, τέλος, ότι η γαλλική διασκευή του *Δον Κιχώτη* (*Don Quichotte de la Manche, ouvrage posthume*, 1809) από τον Florian αποτέλεσε το διάμεσο για τις δύο πρώτες έντυπες νεοελληνικές μεταφράσεις του έργου: τη μετάφραση του Θεοδώρου Κατραμίζ (Φλωριάν, *Ο Δον Κισώτος της Μάγχης*, Σμύρνη 1852) και τη μετάφραση του Ισίδωρου Ισιδωρίδη Σκυλίση (Μιχαήλ Κερβάντη, *Δον Κιχώτης ο Μαγκήσιος*, Τεργέστη 1864), ο Σκυλίσης ομολογεί στον πρόλογό του (σ. β') ότι, μη γνωρίζοντας ισπανικά, προσέφυγε στη γαλλική μετάφραση του Florian γιατί τάχα αυτή ήταν η πιστότερη στο πνεύμα του συγγραφέα.

16. Για τη ζωή και τη δράση του μεταφραστή βλ. την εισαγωγή του Αλέξη Πολίτη στον τόμο *Η βιβλιοθήκη του Κωνσταντίνου-Αγαθόφρονος Νικολόπουλου στην Ανδρίτσαινα, Κατάλογος*, Αθήνα 1987, σσ. 17-41, όπου και εκτενής βιβλιογραφία.

17. Βλ. *Τα Ελληνικά προεπαναστατικά περιοδικά, Ευρετήρια, Β: Ερμής ο Λόγιος 1811-1821*, επιμ. Εμμ. Ν. Φραγκίτσος, Αθήνα 1976, σ. 18.

18. *Τα Ελληνικά προεπαναστατικά περιοδικά, Ευρετήρια Α: Αθηνά, Καλλιόπη, Μέλισσα, Το Μουσείον*, επιμ. Αγγελική Γαβαθά-Παναγιωτοπούλου, Αθήνα 1971, σ. 28.

Η νεοελληνική γραμματεία, σύμφωνα με τα στοιχεία της βιβλιογραφικής έρευνας, καθυστέρησε να εντάξει στο corpus των μεταφράσεων της αφηγηματικά έργα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας του 18ου αιώνα, όπως του Rousseau, του Fielding, του Diderot, του Defoe κ.ά., τα οποία η κριτική της εποχής τα κατατάσσει ανάμεσα στα κορυφαία· ωστόσο, η περίπτωση του Florian υποβάλλει την υπόθεση ότι άλλοι, λησμονημένοι σήμερα συγγραφείς, τροφοδότησαν γόνιμα τις λογοτεχνικές, πνευματικές και γλωσσικές ανησυχίες μεταφραστών και αναγνωστών της προεπαναστατικής περιόδου αλλά και των πρώτων δεκαετιών του ελληνικού κράτους, και συνετέλεσαν στη γνωριμία και στη διάδοση νέων λογοτεχνικών ειδών και σημαντικών έργων της ευρωπαϊκής πεζογραφίας.

Αθήνα

ΣΤΕΣΗ ΑΘΗΝΗ